

E 227/27

EGYHÁZ ÉS EGYETEM

*

A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM TANÉV MEGNYITÁSA ALKALMÁVAL 1913 SZEPTEMBER 9-ÉN ELMONDTA

DR. KUN BÉLA

JOGTANÁR, A KOLLEGIUM EZÉVI REKTORA.

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA
1913—1971 b.

EGYHÁZ ÉS EGYETEM

A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM TANÉV MEG-
NYITÁSA ALKALMÁVAL 1913 SZEPTEMBER 9-ÉN ELMONDTA

DR. KUN BÉLA

JOGTANÁR, A KOLLEGIUM EZÉVI REKTORA.

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA
1913—1971 b.

Az új egyetemek felállítása alkalmából — a törvény megalkotása előtt és után egyaránt — sok szó esett arról a felettébb szoros kapcsolatról, amelyben a mi debreceni kollégiumunk a református egyházzal áll. Egyik részről mint érv az egyetemnek Debrecenben felállítása ellen, vagy legalább mint óvás kollégiumi tényezőknak az új egyetem megvalósulásánál figyelembe vételétől, azzal az indokolással, hogy a debreceni kollégium helyébe lépő állami egyetemen fenn fog maradni az egyházfelekezeti szellem uralma. A másik oldalon mint kesergés amiatt, hogy a református egyház feláldozza egyik legrégebb s talán legtekintélyesebb főiskoláját s ezáltal megfosztja magát attól a lehetőségtől, hogy — törvényben biztosított jogával élve — református tudományegyetemet alkosson.

Vitalkozni itt nem lehet feladatomban. Bár az aggodalmaskodóknak könnyű volna közismert igazságokkal válaszolni. Egyik felé azt, hogy az egyetemek általában egyházi eredetűek s egyházi jellegük megszűnése csak az újabb idők eredménye, meg hogy bármely iskolát akarjon létesíteni az állam, — hacsak nem eladdig parlagon hagyott talajra kíván építeni — aligha teheti azt valamely egyházi létesítmények merev figyelmen kívül hagyásával. Másik felé azt, hogy a nemzetállam hatalmának kiépülésében s ezáltal számos, addig az egyház által végzett feladatnak nemzeti, állami feladattá alakulásában nem utolsó munkás volt a reformáció és így a református egyház nem következetlen önmagához, ha a felsőbb oktatásnak egyházból államivá alakulását előmozdítja.

Mindazáltal ezek az észrevételek, sőt egyáltalán református főiskolánknak állami egyetemmel felváltása alkalmoszerűvé teszik most, amikor az ősi Alma

Maternek, mint régi egészeknek, valószínűleg utolsó tanévét kezdjük, a református egyháznak az egyetemhez való jogát, az egyetemi oktatásban szerepét, feladatát vizsgálni.

*

E vizsgálatnál több olyan kérdés merül fel, amelynek miként eldöntése attól függ, hogy minek tekintjük az egyetemet.

Nem az alaki ismertetőkre gondolok. Hiszen azt könnyű elmondani, hogy az egyetemek önmagukat kormányzó magasabb iskolák, amelyek nemzetközi tekintéllyel doctori és egyéb egyetemi fokozatokat osztogatnak. Ezzel nem sokat mondtunk, nemcsak azért, mert önkormányzati joguk más iskoláknak is van, s nemcsak azért, mert az egyetemek nemzetközi jelentősége, sőt önkormányzati joga is, állami intézetekké válásuk folytán, bizonyos korlátok közé szorul, hanem azért sem, mert az egyetemi gradusok s így az azok osztogatására való jog ereje, értéke, belső bece és gyakorlati haszna attól függ, hogy mi az egyetem belső mivolta s mi a hivatása.

Első sorban nyilvánvaló, hogy az egyetem olyan iskola, amelyben magasabb tudományokat tanítanak és tanulnak. Ezért főiskola — studium generale. Az azonban, hogy az összes magasabb tudományokat, vagy akár a tudományegyetemen művelni szokott négy szak mindegyikét tanítsák és tanulják, nem okvetlenül szükséges. Az egyetem eredetileg nem universitas scientiarum, hanem universitas scholarium et magistrorum volt s a régi egyetemeken csak a legalsóbbrendű, az artium liberalium facultas volt mindenütt feltalálható, míg a három felsőbb, — a hit-, jog- és orvos-tudományi — közül hol egyik, hol másik hiányzott. Sőt az universitas scientiarum fogalmát — amint sohasem értették — ma sem értjük úgy, hogy annak a négy szakba osztott tudományok összességét kellene szükségképpen magában foglalni. Példa rá egyebek közt a kolozsvári egyetem, ahol hittudományi kar nincs. De akár valamennyi, akár csak egynémely tudományszak tanításával foglalkoznak az egyetemen, a tanítás ott első renden min-

denesetre magáért a tanulhatásért történik, vagyis a főcél az, hogy a tanítvány tudjon, nem pedig az, hogy valamely gyakorlati szakpályán megélhetőre képesíttessék.

Ám az egyetem nemcsak a tanításnak és tanulásnak, hanem a tudományos búvárlatnak, az önálló kutatásnak és szabad vizsgálódásnak intézete is. Ez ugyan nem volt így mindig, sőt igen hosszú időn át nem így volt. A doctornak tanítani kellett, ami elő volt írva és a studiosusnak tanulni kellett, amit a doctor tanított. A tanártól önálló tudományos munkát nem is vártak, tudományos munkája eredményének tetszés szerinti hirdetését nem is engedték. Ma azonban az egyetemi oktatást nem tudjuk valamely — bár a legkiválóbb — tankönyv betanításával teljesítettnek tartani, s az egyetemi tanárt — bármily kitűnően tanít meg mások által megállapított, elfogadott tantételeket — hivatását igazán betöltőnek nem tekintjük, csak akkor, ha tudományát maga is behatóan műveli s a tudományos munkára tanítványait is képessé tenni tudja. Sőt az egyetemi tanuló is szerintünk nem azért lesz kitűnő, mert valamely előírt leckét kifogástalanul betanul, hanem azért, hogy minél többet igyekszik meríteni a tudomány forrásából. Arra nézve, hogy a tanárnak szabad legyen-e mindent a katedrára vinni, meg hogy a tanítványnak tetszésétől függjön-e valamit tanulni, sokszor semmit sem tanulni, vagyis az úgynevezett tanszabadság felől eltérők lehetnek a vélemények, ám a tekintetben, hogy az egyetem ne pusztán iskola, hanem egyszersmind a tanár és tanítvány tudományos munkásságának színtere is legyen, — azt hiszem — nincs nézetkülönbség, annál inkább, mert a tudományos munkálkodás teljes szabadsága, meg a korlátlan tanszabadság nincsenek egymással válhatatlan kapcsolatban.

Végül az egyetem több országban — azok közt nálunk is — a tudományos szakpályákra minősítő iskolává is lett. A régi egyetemek nem tartották feladatuknak a szakpályákra nevelést s viszont a szakpályákon működők nem voltak az egyetemen tanulásához vagy vizsgázáshoz kötve. A doctori cím nem

adott egyéb jogot, mint a cathedram doctoralem con-
 scendendi potestas-t, vagyis csupán annak elismerése
 volt, hogy a promoveált a szakmájából már annyit
 tud, hogy azt maga is taníthatja — tehát a mostani
 tudományos fokozatokhoz viszonyítva inkább az
 egyetemi magántanárrá képesítéssel egyértékű, mint
 a kenyérkereső pályákra is jogosító doctori oklevéllel.
 Nehéz eldönteni : mi fontosabb közérdek, az-e, hogy
 az egyetemet megtartván tisztán a tudománynak,
 megóvjuk attól a sokszor díztelen, sokszor még nem
 is csak a jó ízlésnek és az erkölcsnek rovására eső,
 a tudománynak számos megcsúfolásával járó tüle-
 kedéstől, amely a kenyérhez juttató diplomáért
 folyik, — vagy az, hogy az egyetemi fok megszerzésé-
 nek még a visszaélések és káros fogások közt is
 súlyosabb próbájával mérjük meg a munkájuk után
 élni akarók assiduitását, s hogy az egyetemi tuda-
 ományok tanulására kényszerítéssel növeljük a szel-
 lemi munkásoknak a tudományban jártasságát és
 ezáltal emeljük a nemzet tudomány-értékének meny-
 nyiségét. Bármint gondolkozzunk is azonban e kér-
 dés felől, mindenesetre számolnunk kell azzal a
 valósággal, hogy az egyetem ma némileg szakiskola
 is, amelynek tehát mindennemű viszonyai elrende-
 zésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy a szaktanítás
 — és még inkább a szakminősítés — szempontjai
 sérelmet lehetőleg ne szenvedjenek.

*

A magyar református egyház nem maradt hátra
 a felső oktatás régen kizárólag egyházinak tartott
 feladata teljesítésében. Keletkezésével mondhatni
 egy időben szokatlan erőfeszítéssel állított iskolákat.

A debreceni kollégium, vagy — amint nem ok nél-
 kül nevezték — a magyarországi helvéthitvallásúak
 debreceni főiskolája, keletkezése és első szervezete sze-
 rint a régi egyetemeknek volt mása, értve a minták
 alatt nem a doktorok és magisterek facultasaiból,
 hanem a scholarisok natioiból álló egyetemeket.
 Studium generale volt ez is, szemben a hozzá, mint
 központhoz csatlakozó particulákkal. Folyt ugyan

alsóbbfokú oktatás is itt, ám a puerek eme classisait élénken megkülönböztették a studiosusok coetusától, amely mellett azokat egészen alárendelt jelentőségűnek tartották. Még 1786-ban is a Sinay által készített hivatalos jelentés csak a togatusok számát, tanulmányait, tankönyveit, tanárait sorolja fel, a classisokról pedig semmit sem szól. Különben is e classisok — amint azt Géresi Kálmán bebizonyította — csak később, alulról rakódtak a coetushoz, míg maga a coetus elejétől fogva szervezett intézmény.

A külföldi nagy studium generale-kkal szemben azonnal szembeötlő különbség, hogy itt nem találkozzunk a studiosusoknak több natiojával. Magától érthető, hogy Debrecenbe, ahol a szatmári békéig mondhatni sohasem szűnt a háborús állapot izgatottsága, ahonnan a diákok nem egyszer menekülni voltak kénytelenek, a nyugodtabb viszonyok közt élő külföldiek nem vágyhattak, még ha különös vonzóereje lett volna is az iskolának; magáról Magyarországról pedig a színmagyar reformátusok iskolájára több natio nem kerülhetett. Így — bár a cseh-morva hittestvérek közül hosszú időn át elég számosan s állandóan látogatták a debreceni kollégiumot — sohasem volt itt annyi nem-magyar ajkú tanuló, hogy belőlük külön natio keletkezett volna. Az egész tanuló-sereg egy egységes szervezetbe tömörült tehát, ám ez a testület, az amplissimus coetus, szervezete és jogai tekintetében megegyezett az egyetemek natioival.

A magyar alföld protestans ifjúsága a reformációt közvetlenül követő időkben túlnyomóan a wittenbergi egyetemen tanult, ahol a magyaroknak volt is külön bursa-juk, a szokott önállósággal és sajátos szervezettel, amelynek élén a bursa tagjai által választott senior állt. Géresi kimutatja, hogy úgy a debreceni, mint a sárospataki iskolák s ezek diákélete egész berendezésökkel a wittenbergi coetus életére és törvényeire vannak alapítva.

Amint a régi egyetemeken a natio látják el a szükségleteket, választják a tanárokat és a rectort, úgy Debrecenben is az amplissimus coetus volt az iskola kormányzója. A coetus tagja, akit itt is, mint

az egyetemeken ornatus, ornatissimus címzéssel tisztelnek, nem csupán studiosus, hanem egyszersmind civis scholae, és e név nem volt pusztán szó, sőt igen is komoly tartalmat nyert az önálló iskolai bírálkodásban, amely, az egyetemeket megillető exemptiohoz Debrecenben is oly igen ragaszkodtak, hogy emiatt nem egyszer támadt összeütközése a diákságnak a városi magistratussal.

Paradoxonnak látszik, holott igaz, hogy éppen a coetusnak eme nagy önállósága tette a kollégiumot mindinkább a város scholájává. A coetus fedezvén minden kiadást, önválasztotta tisztviselőivel valóságos gazdaságot folytatott. Sőt a coetusnak Debrecenben nem is egy, hanem két bursa-ja volt, egyik a rendes kiadások teljesítésére, másik tagjainak külföldi egyetemekre segítése végett. Ám vagyona nem állt arányban céljaival. Szegény kálvinista papok, mesterek, kisbirtokú nemesek, sőt jobbágyok fiai tanultak itt túlnyomóan, kik közül akárhány teljesen a coetus támogatására szorult. A coetus pedig itt nem élvezett állandó földesúri fejedelmi gyámolítást, mint a testvér Sárospatakon. A földesúri pártfogást a debreceni polgárok lelkes, párját ritkító áldozatkészsége pótolta. Köztudomású ugyan, de nem árt innen is elmondani, hogy a kultúra iránti fogékonyság híjjával levő, vagyonával gögös, önző, mással nem törődő, a szellemi kiválóságot mibe sem néző, maradi parasztként sűrűn emlegetett debreceni civisek úgy egyenként a magukéból, mint együtt a városéból több áldozatot hoztak az oktatásügyért, több szegény diákot tápláltak, ruháztak, segítettek ki az életbe ingyen emberszeretetből, s ilyen módon nagyobb szellemi tőkével növelték a nemzet intelligenciáját, mint bármelyik magyar város polgárai. Csak ez állandó, hű segítség mellett tudta a coetus a ráváró kiadásokat teljesíteni: fizetni — ha szegényesen is — a tanárokat, ellátni a coetus tagjait, így maradt még arra is, hogy a külföldi egyetemeken szokásos módon a coetus, illetve nevében a tiszteletes senior időnként megvendégelhette a város és az ekklezsia főbbjeit.

A város és a polgárok eme támogatása vezetett a

coetus szabadságának korlátozására. Ez a 17-ik század második felében kezdődik, amikor — egyéb körülmények mellett — az egyetlen komoly versenytársul tekinthető sárospataki iskola súlyos állapota is alkalmassá tette az időt a város és polgárai által felettébb támogatott coetusnak a magistratus által megrendszabályozására.

Az amplissimus coetus jogainak aláhanyatlása, ami a szatmári béke után befejezetté válik, minden bizonnyal távolabb vitte a debreceni scholát az egyetemi typustól. Mert itt a scholarisok elvesztett önkormányzatát nem váltotta fel a facultasok autonómiája. Külön szervezett facultasok itt egész a 19-ik század végéig nem alakultak. Az egyetemeken a facultasok által birt jogok nagy részét gyakorolták ugyan itt is a professzorok, azonban csak egy testületbe foglalva, élükön a tetszésük szerint, szakravaló tekintet nélkül választott rectorral, aki itt mindazokat a feladatokat is végezte, amelyek az egyetemeken a dékánokra várnak.

Különben is a 18-ik század végéig csak két facultasról lehetett volna szó. Orvosi tudományt — ami egyébiránt Nagyszombatban is csak 1769-ben kap facultast — itt nem tanítottak. A jogtanítás is csak a 19-ik század elején indul meg. Addig tehát csak az artes liberales, vagyis — későbbi nevén — a philosophia, meg a theologia facultasa alakulhatott volna meg. Ami azonban e két szakon akár a tananyagot, akár a tanítás módját illeti, nem különbözött a debreceni schola az egyetemektől. Tanszabadság nem volt ugyan, amint nem volt az egyetemeken sem, ám az akkori idők s különösen a magyar viszonyok szerint komoly s nagyértékű tudományos munka folyt a debreceni iskolában.

Egyetemi fokot a debreceni kollégium nem adhatott, de a maga szegénysége szerinti módon diákjait mégis promoveálta. A publicus praeceptorul alkalmazás, meg az úgynevezett akadémiai promotiókra, vagyis kisebb iskolák rectoróságára kibocsátás, olyanféle kitüntetés volt, mint az egyetemeken a baccalariusi fok elnyerése, amelyhez még abban is hasonlít, hogy szintén előkészítője a doctoratus meg-

szerzésének, amennyiben az ilyen promotioban részesülő alkalmat nyer és kötelezettséget vállal külföldi egyetem látogatására, ahol a doctori fokot elérheti. Ezek az itthon már pályavégzett, sőt gyakorlatilag is működött, meglett korú, komoly emberek külföldön is becsületet szereztek az Alma Maternek, amit a tanároknak alkalma volt büszkén jelenteni. Ezúton és a külföldi egyetemeken doctorrá lett kiváló tanárok révén a kollégiumnak — ha nem is volt része az egyetemek nemzetközi tekintélyében — oly sok összeköttetése és tisztos híre-neve volt a külföldi egyetemeken, aminő a latin nyelv összekapcsoló uralmának megszűntére következő időkben aligha volt magyar főiskolának. Annál inkább természetes, hogy a tanulmányoknak a debreceni főiskolán elvégzése — ha formális minősítést a lelkészi pályán kívül egyébire nem is adott — a magasabb tudományos képzettség elismerését országszerte biztosította.

A tanárok száma kisebb volt, mint az egykorú egyetemeken, akár csak a nagyszombatin is, de szinte azt mondhatnók, a mennyiséget a minőség pótolta. Általában kiváló tudósok, köztük nem egy, kinek — mint Arany Sárváryról mondja — nem fért a híre Debrecenbe, sőt már nevének keskeny volt a hon. Olyan férfiak, akik minden bizonnyal valamely egyetem díszeként tündökölnék, ha nem születnek magyar reformátusoknak. Elég a Maróthy, Hatvani, Sinay, Buday, Pécely, Kerekes száz esztendőök múltán is országszerte tisztelt nevére hivatkozni.

Mindeneket összefoglalva, a legsikerültebbnek kell mondanunk azt a képet, amelyet a debreceni és vele együtt a sárospataki kollégiumokról a Mária Terézia korára vonatkozóan Fináczy ad (A magyarországi közoktatás története I. 209.): Az egyetemek nemzetközi kiváltságai és jogai nélkül igazi református egyetemek, a szellemi hatáskörnek rendkívüli nagyságával, az ország jelentékeny területeire kiható befolyással, — anyaiskolák, amelyeknek méhéből az ősi szellemtől ihletett nemzedékek megszámlálhatatlan tagjai rajzoltak ki országszerte.

Íme hát már a 18-ik században mondhatni csak egy lépés választotta el a debreceni kollégiumot attól, hogy egyetem legyen. Ám ezt az egy lépést lehetetlen volt megtenni. Akadály volt az iskola szigorúan református egyházfelekezeti jellege. Mert hiába voltak az egyetemek általában egyházi eredetű és jellegű iskolák, s viszont hiába volt biztosítva a magyarországi protestánsok részére már száz esztendőök óta a vallásszabadság, olyan időben, amikor még a protestáns vallás akadályja volt annak, hogy valaki magyar egyetemen bármelyik facultas doctorává lehessen, arra, hogy protestáns főiskola egyetemi rangra emeltessék, gondolni sem lehetett.

*

Azonban jött az 1791-i 26. törvénycikk a két evangéliomi felekezet közjogi állásának részletes szabályozásával s annak körében mindennemű iskolák fenntartására és felállítására vonatkozó jogának biztosításával.

A törvény 5. §-a — amint köztudomású — elismeri az evangéliomi egyházfelekezetek jogát nemcsak meglévő alsóbb és grammatikai iskoláiknak megtartására, hanem arra is, hogy újakat, valamint előzetes királyi jóváhagyás mellett felsőbbeket is állítsanak — (*prout et altiores, accedente tamen praevia quoad hasce assensu regio, erigere*) — azonban kimondja, hogy a törvényhozás útján megállapítandó közoktatási rendszer ezekre az iskolákra is ki fog terjedni, kivéve a vallási tárgyakat, amelyek minden vallásnak rendelkezése alatt maradnak.

Ez a törvény csak általánosságban szólván a felsőbb iskolákról, kérdés tárgya lehetne, vajjon azok közé számítani kell-e az egyetemet is. Ámde a református egyház 1891-ben összeült első budapesti zsinatán alkotott egyházi törvény (405. §, 4. pont) a magyarországi református egyház kebelében a köznevelés és közoktatás céljára szolgáló, részint meglévő, részint később alapítható intézetek közt kimondottan az egyetemet is említi, és e rendelkezést átvette az 1904-i második budapesti zsinaton létrejött, most érvényes egyházi törvény is, amely (VI. cikk, 1. §)

e közoktatási intézetekről, köztük az egyetemről, azt is kiemeli, hogy az egyházi hatóságok igazgatása és kormányzása alatt állanak. Ezek a királyi megerősítéssel ellátott, és így az állami törvény szerint kötelezővé vált egyházi törvények most már minden kétségen felül helyezik, hogy a református egyház az 1791-i 26. törvénycikkben említett felsőbb iskolák közt egyetem állítására is jogosult.

Mellőzve egyelőre azt a kérdést, vajjon az 1791-i törvény által a két evangéliomi egyházfelekezet részére a felsőbb iskolák állítása tekintetében megadott jog más felekezetekre is kiterjedőnek tekinthető-e, három tétel feltétlen bizonyossággal megállapítható e törvény idézett rendelkezéséből.

Először az, hogy e törvény más, mint egyházfelekezeti egyetem felállítására alapúl nem szolgálhat. Vagyis azzal, hogy im az állam nem tartotta fenn az egyetem létesítését a maga kizárólagos jogául, az egyházfelekezeteken kívül más tényező egyetem felállítására nem jogosított. Minthogy pedig a most tárgyalton kívül nincs olyan törvényünk, amely főiskolák állítására jogot adna, az egyetem Magyarországon csak állami vagy vallásfelekezeti lehet. Ha tehát valamely város a maga erejével — az államtól és az egyházfelekezetektől függetlenül — kívánna egyetemet állítani, amiről az új egyetemekért folyt versengés idején szintén esett szó, ez csak külön, erre irányuló törvény hozása alapján volna lehetséges.

Másodszor az, hogy az egyházfelekezetek is csak előzetes királyi engedéllyel állíthatnak főiskolákat, tehát egyetemet is. Eszerint a felekezeti egyetem létesítéséhez az állam részéről nem szükséges a törvényhozó, de igen a végrehajtó hatalom birtokosának nyilatkozata. Kívánatos volna-e egy általános egyetemi törvény alkotása, amint azt Berzeviczy proponálta, annak a részletes megállapítására, kik, milyen feltételek alatt és milyen kötelezettségek vállalásával állíthatnak egyetemet, — vagy helyesebb a végrehajtó hatalom discretiojára bízni a különben is rendszerint állami feladatnak tekintendő egyetemállítás feltételeinek esetről-esetre elbírálását, vitatni nem kívánom. Az azonban bizonyos, hogy az egyetem

létesítésére vonatkozó engedély megadása ez idő szerint nem történhetnék úgy, mint például a vallásfelekezetté elismertetés, valamely előírt követelmények teljesített voltának declarálásával, hanem pusztán az uralkodónak, törvény által semmikép sem korlátozott, bár természetszerűleg alkotmányos úton kifejezendő tetszésétől függ.

Harmadszor az, hogy az egyházfelekezetek által állítható egyetemnek ha nem is létesítésére, de fennmaradására a törvényhozás is befolyással bír, amennyiben joga van a felsőbb iskolákra, ezek közt a felekezetiekre is, kötelező közoktatási rendszert állapítani meg. Egyedül a vallási tantárgyak — tehát az egyetem körében a theologiai facultasok — maradnak mindegyik vallásfelekezetnek rendelkezése alatt. Magától értetik azonban, hogy a vallásfelekezetek minden ügyeire kiterjedő legfőbb felügyeleti jog alól a vallási tantárgyak tanítása, tehát a theologiai főiskolák sem lehetnek kivéve.

*

Ime hát a magyar református egyháznak egyetem állítására joga van ugyan, de ezt a jogát merőben a maga elhatározása alapján, állami beleegyezés nélkül nem gyakorolhatja.

Egyébiránt felfogásom szerint a református egyháznak eme joga érvényesítésére felettébb törekedni nem is kívánatos.

Abban az aggodalomban, amely szerint a felekezeti egyetemek állításának megkezdése egyes vallásfelekezetekre tekintettel magyar nemzeti szempontból veszedelmessé válhatna, részemről nem osztozhatom. Nem tartozom azok közé, akik a tudományban a nemzeti szempontok érvényesülését kizártnak vagy legalább feleslegesnek kívánják feltüntetni. Sőt azt tartom, hogy amennyire nem lehet nyegle nemzetieskedéssel pótolni az igazi tudomány hiányát, éppenúgy nem lehet valóságos tudomány az, amit a magunk nemzeti szellemének minden termékenyítő munkája nélkül idegenből pusztán másolunk. Viszont ebből folyólag szükségképpeninek tartom, hogy a magyar állam a magyar nemzeti tudomány

fejlesztését tekintse a maga feladatának. Ámde úgy látom, hogy az 1791-i törvény alapján nemzetiségi egyetem nem állhat elő.

Mindenek előtt szokjunk le arról a nálunk mindinkább lábrakapó általánosításról, amely szerint valamely — nem római katolikus — egyházfelekezetnek, mondjuk egyenesen : a két evangéliomi vallásfelekezetnek járó jog szükségképpen megilleti a többi vallásfelekezeteket is. Ez a rosszúl értelmezett liberalizmusból, valójában igazságtalan bátortalanságból származó felfogás káros úgy magára a nemzeti államra, mint az annak céljaiért hűségesen szolgáló vallásfelekezetekre. Elkövetkezhetik egy olyan elrendezés, amely az összes vallásfelekezetek közt feltétlen egyenlőséget állapít meg minden tekintetben. Ám amíg nem ez a jogállapot, amíg a különböző vallásfelekezetek, sőt azok közül a bevettek közt is nyilvánvalóan vannak jogkülönbségek, az ilyen indokolatlan általánosításnak semmiképp sincs helye.

Az 1791-i 26. törvénycikk csak a két evangéliomi vallásfelekezetről szól, az egyetemek állításának jogát is csak ezeknek adja meg. Az nem lehet kétséges, hogy ezek a felekezetek több jogot, mint amennyit az eladdig uralkodó római katolikus egyház birt, az 1791-i törvény által sem szereztek. Vagyis vitán felülinek kell tekinteni, hogy egyetem állításához éppen úgy joga van a római katolikus egyháznak, mint a két evangéliominak. Nem így áll azonban a dolog azokra a vallásfelekezetekre nézve, amelyek az 1791-i törvény alkotásának idején nem állottak még a jogképességnek azon a fokán, amelyen a két evangéliomi egyház. Ha az 1848. évi 20. törvénycikknek — nem vitatkozom, helyesen-e vagy helytelenül — lehetséges olyan magyarázata, amely szerint az csak a már akkor bevettekbe minősített vallásfelekezetekre kiterjedőnek tekintendő, — annál inkább indokolt ragaszkodni ahhoz, hogy a különben is kizárólag a két evangéliomi egyházzal szemben szóló 1791-i törvénynek rendelkezései nem vonatkozhatnak olyan vallásfelekezetekre, amelyek e törvény megalkotása után jutottak el a két evangéliomi egyház által már akkor elfoglalt közjogi állásba. Tudva van pedig,

hogy a görög keleti egyházfelekezet is később jutott a recepta religiok sorába, s nevezetesen éppen a most tárgyalt törvényt követő cikk, az 1791-i 27-ik adja meg a görög keletieknek a protestansok részére már akkor majdnem kétszáz éven át biztosított vallás-szabadságot.

Azonfelül az 1791-i 26. törvénycikk alapján keletkezhető egyetemektől a nemzeti szempontokat veszélyeztetetteknek azért sem tekinthetjük, mert a felsőbb iskolákra vonatkozó közoktatási rendszernek megállapítása is az állami törvényhozás hatáskörébe tartozván, a túlhajtott tanszabadságot a nemzeti érdekek védelmére korlátolni könnyen lehet.

Sokkal inkább meggondolást kíván, vajjon magának az egyháznak az érdeke nem szól-e az egyházfelekezeti egyetem létesíthetése ellen. Mint említettem, ha a többi vallásfelekezeteknek nem is, a római katolikusnak mindenesetre meg van az egyetem állításához ugyanaz a joga. Mihelyt lesz az országban egyházfelekezeti egyetem, — a római katolikus egyház bizonyára nem marad el, s miután az evangéliumi egyházaknál hasonlíthatatlanul nagyobb anyagi erővel rendelkezik, módjában áll több és dúsabban berendezett egyetemet tartani fenn, amellyel szemben a verseny könnyen igenis hátrányos lehet. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a protestans egyházak hívei — éppen ezen egyházak szabadelvűbb felfogásából folyólag — könnyebben hagyják figyelmen kívül a felekezeti szempontokat az iskola megválasztásánál is, mint a római katolikusok, — s ha ez alapon elgondoljuk, hogy a protestans egyházfelekezeti egyetemnek az egyháziasság terén elérhető eredményeit sokszorosan ellensúlyozhatja a nagyobb számú római katolikus egyetemeken tanuló ifjúságnak a protestans egyházaktól elhidegülése, — könnyű belátni, hogy a protestans egyházak igaz érdeke az állami egyetemek kizárólagossága.

Ugyancsak ezt kívánja az egyetemnek, mint tanító és tudományos intézetnek hívatása is. Egyáltalán nem akarom azt állítani, hogy az egyházfelekezeti főiskolák ezen minőségük miatt nem volnának alkalmasok igazi, minden elfogultságtól ment

tudománynak helyes tanítására. Ilyet állítva, vétkezném e mi főiskolánk, az én Alma Materem ellen, amely évszázadokon át fényes bizonyosságát adta annak, hogy a tudomány tisztasága és szabadsága tekintetében felekezeti főiskola is kiállhatja a legszigorúbb bírálatot.

Azonban kétségtelen, hogy az egyetem a maga tudományos hivatásának annál tökéletesebben képes megfelelni, mennél több tudományszaknak művelésére s mennél több tudományos eszközzel van berendezve. A különböző tudományszakoknak egymással folytonos érintkezése a legerősebb érv a nagy egyetemek mellett s a kevés karból álló, úgynevezett csonka egyetemek ellen, amelyekben egyoldalú szakszemponatok nyomúlhatnak a tudomány egész területét átfoglaló magasabb áttekintés helyére. Éppen azért — bár, mint előrebocsátottam, az összes karok megléte az egyetem fogalmának nem nélkülözhetetlen ismeretetője, — felfogásom szerint az állam a tudománynak tartozik azzal, hogy inkább kevés, de csak nagy egyetemek felállítását tegye lehetővé. Valódi nagy egyetemek állítására pedig alig lehet alkalmas más tényező, mint az állam. Azokat az óriási költségeket, amelyekkel egy minden követelményeknek megfelelő teljes egyetem berendezése és fenntartása jár, még a gazdag római katolikus egyház is nehezen bírná állandóan viselni. Azt meg, hogy állami segítség biztosítsa egyházfelekezeti egyetem anyagi ellátását, azt hiszem, senki sem kívánja.

Másrészt magának a tanítás ügyének sem válik hasznára az egyetemeknek egyházfelekezetek szerint szétválasztása. Felekezeti iskolán a tanszékek betöltésénél nemcsak arra kell tekinteni, hogy az illető tudományágban ki a legkiválóbb, hanem arra is, ki milyen vallású, aminek folytán sokkal nehezebb minden tanszékre a legalkalmasabb embert biztosítani. S ha nézem a tanszék szabadságának érdekét, akkor sem juthatok más eredményre. Nehány év előtt egyik kiváló elődöm ezen a helyen mondta el, hogy e szabadságról abban az értelemben szólni nem lehet, hogy a tanár a maga egyéni nézete szerinti igazságot taníthassa akkor is, ha az a megbízója által vallott és

taníttatni kívánt igazságtól eltér. — (Jászi Viktor, a debreceni főiskola 1908—9. évi akadémiai évkönyvében.) — Így, ha nem követjük is azt az elvet, amelyet Hanuy — (Katholikus egyetem Pécsen, 42. l.) — a római katolikus egyetemre vonatkozóan felállít: Legyen olyan főiskola, ahol ne lehessen tanítani olyat, ami a katolikus vallás tanaival ellenkezik, de ahol minden igazat meg lehet mondani, ami kedvez a katolikus vallásnak, és minden olyan igazat is, ami nem tetszik az ellenfélnek, — azt mindenesetre el kell ismernünk, hogy vallásfelekezeti egyetemen nem szabad tanítani olyat, ami az illető vallásnak, — s viszont állami egyetemen nem szabad tanítani olyat, ami az illető államnak létalapjait támadja meg. Mivel pedig az így természetszerű tilalom alá eső tanítás a különböző egyetem-fenntartók szerint igen is különböző szempontok alapján és különböző mértékkel határozódnék meg, — a tanítás érdekében is kívánatos, hogy csak egyféle egyetem-fenntartó legyen, ami viszont más, mint az állam, nem lehet.

Végül nem lehet e kérdés elbírálásánál figyelmen kívül hagyni azt sem, amit mindjárt elől kiemeltem, hogy az egyetemek nálunk szakpályákra képző és minősítő intézetek is.

Mindaz, amit eddig a tudomány és a tanítás nézőpontjából előadtam, csupán érv az egyházfelekezeti egyetemek ellen, ám magát a jogot a tudománynak felső iskolák által is művelésére és bármily fokon tanítására az ezt megszerzett egyházfelekezetektől elvitatni nem lehet. Annak sincs semmi akadálya, hogy a tudományos szakpályákra képzés is történhessék az egyházfelekezetek által fenntartott főiskolákon. Nem így áll azonban a dolog a minősítés ügyével. Ha egyszer bizonyos foglalkozások elláthatása bizonyos minősítő vizsgák letételétől van függővé téve, magától érthető, hogy a minősítő vizsga megtarthatására s ennek alapján a minősítés megadására csak az a tényező lehet jogosult, amely a minősítésnek érvényt szerez. A budapesti egyetem jog- és államtudományi karának a jogi oktatás reformjáról 1902-ben adott véleményes jelentése mindenkit meggyőzhet arról, hogy e szakon a minősítés jogának az egy-

házfelekezeti iskolákra kiterjesztés következetlenség. Ami ott egy szakra tekintettel van kifejtve, általánosságban is áll. Egyedül a hittudományi karon indokolt az egyházfelekezetek minősítési joga. A többi karoknál ellenben vagy a minősítő vizsga felvételére jogosult egyetemnek kell államinak lenni, vagy az egyetem belső körében kiállt vizsgát s az így nyert egyetemi fokot nem lehet minősítő erejűnek elismerni.

*

Az eddig elmondottak után még mindig fennmarad egy — elismerem — nem alap nélkül felvethető kérdés.

Mert annak elismerésével, hogy a református egyháznak semmiféle szempontból sem kívánatos — törvényes joga alapján — egyházfelekezeti egyetem állítására törekedni, nincs ellentétben egy olyan felfogás, amely szerint tehát legjobb rezignáltan megnyugodni abban, hogy a mi főiskoláink egyetemi rangra ám ne emelkedjenek, de meg kell tartani legalább mostani állapotukban azok mindegyikét, mint egyházunknak így is nevezetes erősségeit. Kétségkívül jogában állt volna egyházi főhatóságainknak mereven ragaszkodni a debreceni kollégium református felekezeti főiskolaként fenntartásához s az ilyértelmű elhatározás az új egyetemek létesítésével kapcsolatban más változást nem okozhatott volna, mint legfeljebb azt, hogy Debrecen nem kap egyetemet, meg hogy egyelőre egyik egyetemen sem lesz református theologiai facultas.

Hogy nem ez történt, felfogásom szerint egyházunk javára s főiskolánk megbecsülésére van.

Nem akarok arra hivatkozni, hogy a magyar nemzeti művelődés, amellyel a magyar református egyház válhatatlanul összeforrvan van, kiszámíthatatlanul sokat nyer az ország egyik legnagyobb tudományos intézetének a szintizta magyarság legnagyobb tömege által lakott terület főhelyén felállításával.

Figyelmen kívül hagyom azt, hogy a magyar református egyház és közelebbről a debreceni kollégium főhatósága nem mehet el közömbösen az ezen

egyházért s főiskolájáért annyi nemes áldozatot hozott Debrecen város eminens érdeke mellett.

Nem kívánok idejemúlt jóslásokba bocsátkozni az iránt, hogy a harmadik és negyedik egyetemnek Debrecen város és a debreceni főiskola mellőzésével megvalósítása szükségképpen hanyatló jelentőségűvé tette volna a régi állapotában maradt kollégiumot, amelynek legalább is jogi és bölcsészeti kara a megszaporodott egyetemekkel nem győzhette volna a versenyt.

Azt sem állítom különös vívmányúl előtérbe, hogy a debreceni tudományegyetemen református theologiai facultas lesz, mert Berzeviczyvel azt tartom, hogy a tudomány teljessége érdekében az egyetemeknek theologiai facultással is ellátása kívánatos, az pedig, hogy az egyetemek egyikén református, vagy legalább protestans theologiai facultas legyen, az evangeliomi egyházfelekezetek közjogi állásából s a vallásfelekezetek közötti viszonyosságból következik.

De igenis nagy jelentőségűnek tartom azt, hogy az új alakulás folytán az államtól lényegesen úgy sem különbözhető egyházfelekezeti tanítás helyébe az egyházas nevelés léphet. A főiskolai tanítás céljaira eddig lekötött anyagi erőknél lelkész- és tanárjelölteink, de általában egész egyetemi ifjúságunk gondos internátusi nevelésére s ezáltal az eddiginél nagyobb számú ifjúságnak egyházunk nemzeti, felvilágosodott, haladó, vallásilag türelmes szellemével megtöltésére fordíthatása most még meg nem mérhető szellemi és erkölcsi erővel fogja növelni a református egyház erejét.

Továbbá a református egyháznak a tanítás terén szerzett érdemei elismerését, és közelebbről a debreceni kollégium tudományos munkájának megbecsülését látom abban, hogy az egyik magyar tudományegyetem alapjává a debreceni református kollégium tétetett. Mert bármennyire függetlenül szerveztessék a debreceni egyetem a debreceni főiskolától, még ha az új egyetem tanárai közt nem lesz egy sem a kollégiumból, — maga az a tény, hogy az egyik egyetem Debrecenben állíttatik fel, ennek az egyetemnek alapjává ezt a kollégiumot teszi. Egyáltalán nem akarom lekicsinyelni azokat a szokatlanul nagy anyagi áldozatokat, amelyeket Debrecen város az egyetemért

hozni kész volt, — de mégis azt gondolom, nem lehet kétség az iránt, hogy az ősi főiskola nélkül a vagyoni hozzájárulásnak még sokkal nagyobb erőfeszítése sem tette volna győztessé Debrecent az egyetemért küzdő városok versenyében.

*

Éppen ennek folytán úgy vélem, nincs ok elbűcsúztatni, elsiratni az ősi főiskolát. Nem csak azért, mert róla igazán elmondható: Nem hal meg az, ki milliókra költé dús élte kincsét. Hanem azért sem, mert ez a kollégium élni fog tovább az új egyetemen.

Nem úgy értem ezt, amint némelyek a debreceni egyetem ellen riasztgattak. Nem remélem, nem is kívánom, hogy az egyetem nem lenne más, mint a főiskolának pusztá folytatása. Nem gondolom, nem is óhajtom, hogy ott a tudomány rovására egyházfelekezeti szellem uralkodhassék.

Ámde a diákságnak az a tömege, amellyel a keletkező egyetem munkáját megkezdi, a mi kollégiumunk ifjúságának folytatása lesz. Ez a diákság, amely évről-évre megújúlva, de soha teljesen ki nem cserélődve, szakadatlan láncolattal van összekötve a schola megalapítóival, a maga több évszázados szokásait, intézményeit, hagyományait, szellemét igenis át fogja vinni az új egyetemre, és amint a mi főiskolánkat eredetileg ez a diákság alkotta, úgy az új egyetemnek is characterét ez a diákság adja meg.

A tanárok meg, bárkik legyenek, bárhonnán jöjjenek, bármely felekezetűek, ha elfogúlatlanok — s komoly tudósról lehet-e feltenni az ellenkezőt? — közletről megismerve itt azokat a szellemi értékeket, amelyeket a debreceni kollégium felhalmozott, foglalkozva azoknak a kiválóságoknak munkáival, akiket ez a tudománynak adott, meglátva azokat a távolabbról eléggé meg nem figyelt érdemeiket, amelyeket ez a nemzeti közművelődés terén igen sok irányban szerzett, igyekeznek feltárni ennek eddig fel nem tárt kincseit, örömmel vallják magukat ezzel szellemi kapcsolatban állóknak s érdemeit magasztalni fogják versengve azokkal, akik első sorban ennek a kollégiumnak köszönjük szellemi tőkénket.

